

In de opmaat naar het Internationale dialect-tiek-congres (Sao Paulo, augustus 2015) lijkt het wenselijk aandacht te geven aan de Nederlandse bijdragen.

Uitgenodigd door de programma commissie zijn inmiddels Dr. Frans Vennig, directeur van het Amsterdamse *Meertens Instituut* en Dr. Fred Huelsenbosch van het *Dialectisch Instituut Haarlem* (DIA). Deze laatste zal op de tweede dag van het congres een *key-note* geven over de *dialect-tische* onderzoeksmethoden van zijn organisatie, gekenmerkt door een objectief toetsbare opzet. Dit in tegenstelling tot het meer gangbare *isofonisme* dat de basis vormt van de werkwijze van het *Meertens Instituut*.

In dat kader nodigde de redactie Dr. Huelsenbosch uit voor een duiding van het driejaarlijkse dialectonderzoek van het DIH.

Zijlstraat 96

over het epicentrum van het dialectloze Nederlands

Dr. Fred Huelsenbosch, directeur Dialectisch Instituut Haarlem (DIH)

Onderzoek naar dialecten binnen het Nederlands taalgebied heeft een nul-meting, een ankerpunt van waaruit afwijkingen kunnen worden geconstateerd, geregistreerd en onderzocht.

Het is opvallend dat veel publicaties (ook die van de Orde van den Prince) zich als wetenschappelijk presenteren, maar toch aan deze eis voorbijgaan.

Sedert de baanbrekende dialect-tische onderzoeken van Folkert de Genestet ●¹ zijn op basis van de criteria van de IFF ●² de klanken van het Haarlems algemeen aanvaard als die van

●¹ Dr. F. M. de Genestet:
A-gerelateerde dialect-tiek; onderzoek naar zuivere uitspraak binnen het Nederlands taalgebied.
 Dissertatie Universiteit van Leuven 1976, blz 251 e.v.

het meest zuivere (dus dialectloze) Nederlands. Men spreekt daarom ook wel van het Haarlemse non-dialect, de nulmeting dus voor het gesproken (zuivere) Nederlands. In de volksmond 'ABN'. Wij verwijzen liever naar de term *ABH*. (Algemeen Beschaafd Haarlems)

Uitgangspunt is de klank A, 128 Hertz, zoals voortgebracht wordt door de ABH-stemvork, ijkpunt voor zuiver Nederlands stembandgebruik. Haarlemse stembanden dus. Deze stemvork wordt op de juiste temperatuur bewaard in de kluizen van ons instituut, en is op aanvraag elke vierde woensdag van de maand tussen 14.00 en 16.00 te bezichtigen en beluisteren. Voorts is het mogelijk dan ook de kelders te bezoeken waar de zes roulerende proefpersonen voor de genoemde nulmeting drie jaar in verzekerde bewaring zijn gesteld, opdat ze niet in contact kunnen komen met externe factoren die de nul-meting zouden kunnen beïnvloeden. (Princeleden ontvangen een korting van 10% op de toegangsprijs.)

het ijkwoord

In het verlengde hiervan diende gezocht te worden naar een ijkwoord, dat, binnen de fonetische tolerantiegrenzen, bruikbaar zou zijn als hart van de gesproken Nederlandse taal. Na zeven jaar onderzoek, over alle 1567 postcode-dialectsectoren van ons taalgebied, beschreven in het proefschrift van Gerda Dusselaere ●³ is gekozen voor het volgende ankerwoord voor elke geaccrediteerde dialectmeting:

"hazewindhondhalsbandhangslotsleutelgaatje".

Oorspronkelijk werd alleen getoetst met de A-klank van de DIH-stemvork. De betrouwbaarheid bleek wetenschappelijk verantwoord, maar taal bestaat nu eenmaal uit meer dan deze ene klinker. Gezocht is naar lettercombinaties die het discriminerende karakter van ons toets mechanisme zouden optimaliseren. Vervolgonderzoek ●⁴ ondersteunde dit verder en wees uit dat fonetische combinaties als "azewi", "windho", "lotsleut", en "aatje" toets-discriminatorisch hoog scoren. Nergens wordt dit ijk-woord binnen de dialect-tische tolerantiegrenzen van het Nederlands zo zuiver uitgesproken als in Haarlem; dat wil zeggen in sommige delen van Haarlem.

topografische precisie

Onze onderzoeken zijn beduidend gedetailleerder dan die van zusterinstituten. Zo beperkt het Meertens Instituut zich slechts tot 37 dialectgebieden en hanteren zij daarbij *isoglossen*, grenzen tussen dialectgebieden. Aanhangers van deze meetmethode duiden wij aan met *isofonen*. Het inhoudelijk dispuut tussen mij en mijn collega richt zich op het weinig objectieve karakter van de isoglossen. De vaststelling van deze grenzen geschiedt op basis van de (subjectieve) waarneming van de onderzoeker. Het DIH stoelt zijn onderzoek op de fysisch strak bepaalde 128 Hertz-methodiek en bovendien per postcode. Wij constateren daardoor zelfs de kleinste mutaties die zich bij onze driejaarlijkse metingen binnen zo'n postcode-sector voordoen. Toonde de meting van 2010 dat het centrum van ons dialectloze Nederlands in Zijlstraat 34 lag, de metingen van 2013 gaven aan dat dit was verschoven naar nr. 96. De vestiging van een peuterspeelzaal op nr. 39 en een Chinees restaurant op nr. 71 zijn hier debet aan.

● ² de *Internationale Fonetische Federatie*. Zie o.a. www.IFF.UNESCO.UN

● ³ Dr. G.J. Dusselaere-van Hoogbergen: *Begrenzungen van dialectsectoren; determinatie van tolerante klankverschillen binnen taaldomeinen*. Universiteit van Nijmegen, 1999, blz 180-213)

● ⁴ Stoemayer en Goestingh / *tolerantiegrenzen van fonetisch onderzoek* / DIH (2012)

Al snel buiten het genoemde Haarlemse postcodegebied (2018) gaat het fout. Ten oosten van Haarlem treft men Amsterdam, met halverwege het dorp Halfweg (postcode 1165), dat letterlijk gezien moet worden als een buffer tussen het ABH en het Amsterdams (een afwijkingscoëfficiënt van 2.79 Gt op de schaal van de Genestet.). Zuidwaarts zijn fonetische schokeffecten zichtbaar met het Leids (2.33 Gt) en het Haags (taalverminderingen tot 3.64 Gt geen uitzondering).

Noordelijk van Haarlem zijn de geconstateerde afwijkingen te verklaren en minder opzienbarend. Het Noordzeekanaal levert een geografische buffer die inter-dialecttische taalvermenging letterlijk in de weg staat. Daarmee is de zuiverheid nog niet verontschuldigd (2.67 Gt) maar wel gemotiveerd.

Voor verder weggelegen postcodes moesten de tolerantiegrenzen soms wat worden opgerekt (uitzondering Blaricum (1.09 Gt) en Laren-NH (1.41 Gt))

Aan afwijkingen in de Generaliteitslanden en nòg zuidelijker zal ik aan het eind van dit artikel nog enige woorden wijden.

Het dispuut over de verschillende onderzoeksmethodes, het *Meertens Instituut* versus *DIH* is terug te vinden in een drietal publicaties (jaarlijks losbladig aan te vullen) ●⁵

spelling contra fonetiek

Men zal van een dialectisch instituut willen billijken dat het primaat van de gesproken, fonetische taal als uitgangspunt van onderzoek wordt gehanteerd en spellingvoorschriften als secundair (eigenlijk tertiair) worden beschouwd.

Dat het geschreven Nederlands zich permitteert om bijvoorbeeld voor de klanken au en ij twee willekeurige spellingswijzen te dicteren of zonder fonetische rugdekking overbodige spellingscomplicaties te decreteren (.....ik *houd* met een **d**, hij *houdt* met **dt** en het zelfstandig naamwoord *hout* dan weer met een **t**) plaatst het spellen in onze taal geheel buiten de context van het dagelijks spraakgebruik en is het verworpen tot de knollentuin van taalkundigen die op kosten van de gemeenschap groene boekjes hooggeleerd en duurbetaald volneuzelen over kwesties als kippevel of kippenvel.

Hier doet zich overigens ook het niet te vermijden *dialectdilemma* voor. Bijvoorbeeld 'Maastricht', dat volgens de fonetische regelen van de autochtonen, zonder **t** gespeld zou moeten worden '.... Maestrich..'. Maar deze lokale fonetische spelling wordt uiteraard ondergeschikt gemaakt aan de wijze waarop dit woord in het ABH klinkt. Wij in Haarlem

● ⁵ Huelsenbosch/Vennig: *Dialect-tisch Dispuut*, Lexicon van een fonetische discussie, deel I, II en III, Universiteit Emden (2001, 2007 en 2011)

maken wel uit hoe *Maastricht* uitgesproken zou moeten worden als de stad op een minder ongelukkige topografische plek had gelegen. Dus Maastricht met een **t**.

Dat bijvoorbeeld als consequentie hiervan het woord dialecttisch met dubbel-t wordt geschreven behoeft verder geen betoog. 'Diale-' is geen betekenisvol woord en '-ies' als toevoeging ook niet. Resteert 'dialecttisch' als resultante van de combinatie 'dialect' en '-tiek'.

Zie verder het roze boekje van de Nederlandse fonetische spellingvoorschriften ●⁶

periferie

Voor taalgenoten in de periferie van het Nederlands worden gesubsidieerde ABH-cursussen gegeven en weekenden georganiseerd bij Haarlemse gastgezinnen met een hoog taalkundig incasservermogen. Daarvoor is ter ballotage een taalkundige inburgerings-toets ontwikkeld en een voortraject hiervoor (overigens met een danige wachtlijst) voor hen die afwijkingen boven 6.37 Gt vertonen.

Bezuiden Willemstad is dat helaas eerder regel dan uitzondering.

Ik verbaas me er over dat de Orde van den Prince ons aanbod heeft afgeslagen om in de Zijlstraat kantoor te komen houden. Een residentie in de Gounodstraat te Antwerpen is eigenlijk alleen te verantwoorden als actiecentrum voor taalkundig ontwikkelingswerk. De postcode aldaar kent in ons laatste onderzoek een dialectafwijking van 7.09 Gt !

Mogelijk dat destijds in Vlaamse kringen voor deze locatie gekozen is omdat de Antwerpse postcode 2018 tenminste toch iets Haarlems heeft.

Dr. F. Huelsenbosch

⁶ Zie 'handboek voor fonetische spellingvoorschriften' (in de wandelgangen '*het roze boekje*')
Uitgave DHI, Haarlem 2012, zesde en geheel gewijzigde druk, ISBN 90 01 756402. Te bestellen via
het kantoor van het DIH., Zijlstraat 102, 2018 GM Haarlem.